

๒ องค์ใดพระสัมพุทธ (5)*

ฟูกิตะ ทากามิจิ (ผู้เขียน)**

ชานปวีชช์ ทัดแก้ว (ผู้แปล)***

บทที่ 5 การตรัสรู้ใต้โพธิพฤกษ์

ใต้ โพธิพฤกษ์ (1)

นางสุชาดา

พระศากยมนิซึ่งทรงล้มเลิกการบำเพ็ญทุกรกิริยาและเสด็จออกไป ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ได้ทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางสุชาดา (บ. ส. สุชาดา) ธิดาของนายบ้าน จนทรงมีกำลังพระวรกายฟื้นคืนมา เมื่อปัญจวัคคีย์ สหายทั้งห้า ผู้ร่วมบำเพ็ญทุกรกิริยาได้เห็นสิ่งนั้น ก็รู้ว่าพระศากยมนิได้ล้มเลิกการบำเพ็ญ ทุกรกิริยาเสียแล้ว จึงได้ละทิ้งพระองค์ไป การเล่าเรื่องขณะที่ทรงล้มเลิกการบำเพ็ญ ทุกรกิริยาแล้วจากนั้นทรงรับข้าวมธุปายาสถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์ของ “มัชฌิมา ปฏิปทา” (ทางสายกลาง คือการห่างไกลจากปลายสุดทั้งสองส่วน คือ ความสุข

* แปลจาก 吹田隆道 『ブツダとは誰か』 東京：春秋社，2013。（Takamichi, Fukita. Buddha to ha dare ka. Tokyo: Shunjusha Publisher, 2013.）

** 吹田隆道 (Takamichi, Fukita) อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยบุดเคียว เมืองเกียวโต

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานปวีชช์ ทัดแก้ว อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษา เอเชียใต้ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ctudkeao@gmail.com

สบายและการทรมานตนเอง) แน่نونสิ่งนี้ไม่สามารถยืนยันได้ในฐานะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในประวัติศาสตร์ ถึงแม้จะมีสอุปซึ่งกล่าวกันว่าพระเจ้าอโศกทรงสร้างขึ้นเพื่อสรรเสริญคุณงามความดีของนางสุชาดา แต่สอุปที่หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบันนี้เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 8-9 ดังนั้นแล้ว ความน่าเชื่อถือว่าเป็นการสร้างของพระเจ้าอโศกจึงเลื่อนลงเต็มที อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเรื่องเล่าเรื่องนี้ถูกสลักไว้ที่ซุ้มประตูโตรณะของสอุปหมายเลข 1 ที่สาญจี ซึ่งเป็นซากโบราณสถานทางพุทธศาสนาในตอนกลางของอินเดีย ดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่ถูกเล่าขานมาแล้วตั้งแต่ช่วงก่อน-หลังเริ่มสมัยคริสตกาล

ยิ่งไปกว่านั้น ในคัมภีร์ “อาคม-นิกาย” เอง ผู้ที่ถวายเป็นอภิปูบาสแก่พระศากยมุณีเป็นเพียงแค่หญิงสองคนเท่านั้น ไม่ได้ถึงขนาดระบุชื่อไว้ และแม้กระทั่งในพุทธประวัติซึ่งพระวินัยเล่าในภายหลัง กรณีที่กล่าวถึงชื่อของทั้งสองคนว่า คือนันทา และนันทาพาลานั้นมีมากกว่า ดังนั้นแล้ว เดิมทีนิทานเรื่องนี้คงจะไม่ได้ออกมาจากต้นเค้าที่เป็นชื่อ สุชาดา เป็นแน่โดยปกติแล้ว “สุชาดา” เป็นคำที่หมายความว่า “ลูกที่ดี” คิดว่าในที่สุด คำนี้ในสมัยใดสมัยหนึ่ง ได้กลายเป็นชื่อเฉพาะไป ในคัมภีร์ฤคเวทมีกล่าวไว้ว่า ด้วยการสังเวชนียสแก่พระอัคริณิ คนเราจะกลายเป็น “ผู้มีกำเนิดที่ดี” (สุชาต) นอกจากนี้ เพราะในเทพปกรณัมอินเดียมีเรื่องเล่าว่าในตอนที่พระประชาบดี เทพผู้สร้างตกอยู่ในความหิวโหยเนื่องจากการบำเพ็ญทุกรกิริยาพอได้ดีมนมโคจึงกลับฟื้นคืนชีวิต ฉะนั้นเรื่องนี้จึงต้องพิจารณาความเกี่ยวพันกับเทพปกรณัมในทำนองนี้ด้วย

ในตำนาน หลังจากนั้น พระศากยมุณีทรงสงสนานในแม่น้ำเนรัญชรา ทรงรับหญ้ากษะ (หญ้าคา) จากนายโสถยิยะ คนเกี่ยวหญ้า มาปูลาดเป็นอาสนะและประทับนั่งลงเข้าสู่สมาธิที่โคนโพธิพฤกษ์ ณ พุทธคยาในปัจจุบัน

พุทธคยา

พุทธคยาอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ในแคว้นพิหาร ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกของอินเดียปัจจุบัน ณ วัดมหาโพธิ์ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง มีมหาสอุปสูงประมาณ 52

เมตร ด้านข้างนั้นมีวัชรอาสน์ ซึ่งอยู่ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์อันเป็นสถานที่ที่พระศากยมุนีตรัสรู้ มหาสถูปองค์ปัจจุบันเป็นของในคริสต์ศตวรรษที่ 7 ซึ่ง Alexander Cunningham¹ นักโบราณคดีชาวอังกฤษชุดค้นพบและได้บูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นในศตวรรษที่ 19 ในภาพประติมากรรมนูนต่ำที่การหลุด ซึ่งกำหนดอายุได้ราวศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาล เราสามารถเห็นสภาพของพุทธคยาในอดีตก่อนที่จะมีมหาสถูปได้ พุทธคยาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (มรดกทางวัฒนธรรม) ของยูเนสโกในปี ค.ศ. 2002

ไม้โพธิ์พฤษภที่พระศากยมุนีตรัสรู้นั้นเป็นต้นไม้ในสกุล “ไทร-มะเดื่อ” ที่มีชื่อว่า “อัสสัตถะ/อศฺวตถะ”² หรือ “ปีปปละ” ใน “รายพระนามพระพุทธเจ้าทั้งเจ็ด” ซึ่งคัมภีร์ “มหาวทานสูตร” กล่าวไว้ก็มีระบุไว้ด้วย ในคัมภีร์อาถรรพเวทซึ่งว่าด้วยเวทมนตร์ในบรรดาคัมภีร์พระเวท กล่าวว่า ต้นไม้ชนิดนี้เป็น “ที่สิงสถิตของเทวดา” อยู่ในฐานะของสถานที่ไว้พิจารณาความเป็นอมตะ จึงเชื่อได้ว่าต้นไม้นี้ได้รับการบูชาในฐานะ “ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์” แต่เดิมอยู่แล้ว ดูเหมือนต้นโพธิ์พฤษภที่พุทธคยานั้นถูกโค่นมาแล้วหลายครั้ง เนื่องจากการข่มเหงพุทธศาสนา Cunningham ได้ค้นพบชิ้นไม้โพชนาดใหญ่ 2 ชิ้น ซึ่งเชื่อว่าเป็นของต้นที่ถูกโค่นลง จากชั้นใต้ดิน

¹ ผู้แปล: Sir Alexander Cunningham (3 มกราคม 1814 – 28 พฤศจิกายน 1893) เป็นวิศวกรทหารในกองทัพอังกฤษ ผู้มีความสนใจด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ในปี ค.ศ. 1861 Cunningham ได้รับตำแหน่งเป็นนักสำรวจทางโบราณคดีในรัฐบาลอินเดีย เขาได้ก่อตั้งหน่วยงานซึ่งต่อมากลายเป็น The Archaeological Survey of India (ASI) ตลอดที่รับราชการ Cunningham มีชื่อเสียงจากการชุดค้นพบโบราณสถานมากมาย หนึ่งในนั้นที่สร้างชื่อเสียงให้เขาคือการค้นพบพุทธคยานั่นเอง

² ผู้แปล: ต้นโพธิ์ โพธิ์พฤษภ หรือต้นพระศรีมหาโพธิ์ แปลว่า ไม้ที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ตรัสรู้เมื่อประทับนั่งใต้ต้นไม้เหล่านั้น ซึ่งแต่ละพระองค์จะมีต้นโพธิ์ต่างกันไป โพธิ์พฤษภของพระศากยมุนีมีชื่อภาษาบาลีว่า อสสตถ หรือ ภาษาสันสกฤตว่า อศวตถ ในภาษาไทยคือ “ต้นโพ” ซึ่งเป็นไม้ในวงศ์ขุ่น Moraceae สกุลไทรหรือมะเดื่อ (Ficus) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า Ficus religiosa

โดยพบค้อนไปทางทิศตะวันตกจากสถานที่ในปัจจุบัน ยิ่งไปกว่านั้น มีเรื่องกล่าวกันว่าตามที่ Cunningham รายงานว่าต้นโพธิ์พฤษภุชฎกลมพายุโค่นและแห้งเหี่ยวตายในปี ค.ศ. 1876 กล่าวกันว่าต้นโพธิ์พฤษภุชฎต้นปัจจุบันเป็นต้นกล้าที่ถูกนำมาปลูกไว้ที่วัดมหาโพธิ์ในภายหลังการสำรวจของ Cunningham โดยนำมาจากต้นโพธิ์พฤษภุชฎที่อนุสารประซึ่งแบ่งไปให้ศรีลังกาในสมัยพระเจ้าอโศก แต่ทว่า Cunningham กลับไม่เคยเสนอรายงานดังกล่าวนี้เลย นี่คงเป็นตัวอย่างลักษณะที่ทำให้เห็นว่าตำนานเรื่องเล่ากำเนิดขึ้นอย่างรวดเร็วได้อย่างไร

มารวิชัย

การที่พระโพธิสัตว์ซึ่งประทับนั่งใต้โพธิ์พฤษภุชฎปราบมารซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ “ตัณหา” นั่นคือเรื่อง “มารวิชัย” เหล่ามารซึ่งปรากฏตัวในที่นี้เป็นผู้ขัดขวางพระโพธิสัตว์ซึ่งกำลังมุ่งไปสู่การตรัสรู้ในอีกไม่ช้า “มารวิชัย” ซึ่งเป็นการจัดการจุโถมของเหล่ามารภายใต้โพธิ์พฤษภุชฎก่อนอื่นนี้เองถูกเล่าในฐานะลำดับเหตุการณ์ก่อนการตรัสรู้ซึ่งเข้าไปต้นรู้ภายในสมาธิอันสงบสงัด ดังนั้นแล้วในพุทธประวัติเรื่อง “มารวิชัย” แม้จะเป็นเหตุการณ์ที่สืบเนื่องอยู่ในชุดเดียวกับเหตุการณ์ภายใต้โพธิ์พฤษภุชฎก็ตาม ทว่าถูกนับเป็นหนึ่งในบรรดาลักษณะทั้ง 8 ในรายการสำคัญซึ่งวางไว้ก่อนการตรัสรู้ และหลงเหลืออยู่ให้เห็นบนภาพประติมากรรมนูนต่ำและภาพจิตรกรรมจำนวนมาก ก่อนอื่นเราลองมาดูเนื้อหาสังเขปของเรื่องเล่ากัน

พญามารเมื่อทราบว่พระโพธิสัตว์ประทับนั่งลงใต้โพธิ์พฤษภุชฎ จึงตระเตรียมไพร่พลเสนามารและเริ่มจุโถมพระโพธิสัตว์ เหล่าเสนามารแปลงตนเป็นสรรพสัตว์ ถือกัศัตรารูธ ในขณะที่พนอสรพิษบ้าง เปลวเพลิงบ้าง ได้รุกรมาประชิด แต่ทว่าไม่สามารถยั้งจิตใจของพระโพธิสัตว์ให้หวาดหวั่นได้ อีกด้านหนึ่ง ในบรรดาบุตรของ (พญามาร) เอง ปรากฏว่ามีพวกหนึ่งที่หยดต่อสู้อยู่ และกลับมาสนับสนุนพระโพธิสัตว์ พญามารผู้ประสบความสำเร็จในท่ามกลางความอลหม่านของพวกเดียวกัน ได้เกลี้ยกล่อมให้พระโพธิสัตว์รับสิทธิอันชอบธรรมของพระราชูปถัมภ์ที่จะชักจูงให้ออกจากวิถิแห่งการตรัสรู้บ้าง ส่งจิตของตนมายั่วยวนบ้าง

เป็นต้น ในเวลานั้นพระโพธิสัตว์หวนระลึกถึงอดีตชาติอันมากมาย และทรงทราบว่าจากการที่ในอดีตชาติ พระองค์ทรงสละพระชนม์ชีพของตนหลายต่อหลายครั้งให้เป็นเหยื่อและสังฆมกุศลมูลต่างหากเล่าจึงทำให้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าได้ แต่พญามารนั้นได้เป็นเจ้าแห่งกามาพจรด้วยกุศลเพียงแค่ครั้งเดียว นั่นคือการไม่ปิดกั้น ซึ่งเป็นการบำรุงเลี้ยงดูผู้คนทั้งปวงโดยไม่แบ่งแยกเพียงเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นพญามารตอบได้ว่า “เจ้าเป็นพยานบุญของข้า แต่พยานบุญของเจ้านั้นไม่มี เจ้าจึงเป็นฝ่ายแพ้” พระโพธิสัตว์จึงใช้พระหัตถ์ขวาสัมผัสธรณีย่างแผ่วเบา ตรัสเรียธรณีให้เป็นพยาน เมื่อทรงกระทำดังนี้แล้ว ธรณีก็นไหว 6 ประการ พระแม่ธรณีจึงปรากฏกายขึ้นมาเป็นพยานบุญของพระโพธิสัตว์ พญามารรู้สึกอับศจึงหลบหนีไปจากที่นั้น

เรื่องเล่ามารวิชัยเป็นเรื่องการตรัสรู้

ตำนานเรื่อง “มารวิชัย” ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจุดไคลแมกซ์จุดหนึ่งในพุทธประวัติของพระศากยमुณี ที่จริงแล้ว ทำให้นักวิจัยซึ่งมักจะต้องคัมภีร์หนักใจมาโดยตลอด ยกตัวอย่างเช่น เรื่องที่พญามารให้ธิดามายั่ววนพระโพธิสัตว์ เป็นต้น บางครั้งก็ปรากฏตอนต้นของเรื่องเล่า หรือปรากฏหลังจากที่พญามารไม่มีโอกาสที่จะชนะอีกต่อไปแล้ว ลำดับของเรื่องจึงขึ้นอยู่กับแต่ละตำนาน เมื่อพยายามสำรวจรูปแบบหาต้นเค้าดั้งเดิมว่าลำดับเรื่องดั้งเดิมคือตำนานใด อย่างในคัมภีร์ “อาคม-นิกาย” ซึ่งมีมาก่อนพุทธประวัติ จะไม่มีการปรากฏตัวของพญามารก่อนหน้าที่พระโพธิสัตว์จะตรัสรู้ หรือก็คือ ก่อนบรรลุอนุตรสัมโพธิญาณ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในพุทธประวัติของพระวิปัสสีพุทธเจ้า ซึ่ง “มหาวทานสูตร” เล่าไว้ ก็ไม่มีตำนานเรื่องของพญามาร พระโพธิสัตว์ทรงเข้าสมาธิอย่างแน่วแน่ได้โคนต้นโพธิพฤกษ์และได้ตรัสรู้ ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากมุมมองของการพัฒนาคัมภีร์ เรื่องมารวิชัยนี้ไม่มีเรื่องเล่าดั้งเดิมซึ่งเป็นแก่นเรื่อง ดูราวกับเป็นเรื่องที่ตกลงมาแล้วไหลบ่าไปเอง แล้ว (เรื่องนี้) เป็นเรื่องที่ปรากฏขึ้นจากที่ใด เราไม่อาจจะติดตามร่องรอยในเชิงคัมภีร์ถึงสภาพการณ์ที่เรื่องนี้ก่อเกิดขึ้นได้เลยนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เรื่อง “มารวิชัย” นี้เราได้ทราบว่าถูกเล่าในฐานะที่เป็นเรื่องเล่าถึงการตรัสรู้แต่เดิมนั่นเอง ถึงแม้ว่าคัมภีร์ “อาคม-นิกาย” ซึ่งมีมาก่อนวรรณคดีพุทธประวัติจะประยุกต์ใช้คำสอนที่เป็นแกนกลางของพุทธศาสนาเล่าเรื่องตอนที่เป็นการพิจารณาจิตภายในของการตรัสรู้ภายใต้โพธิพฤกษ์ ภายในเรื่องนั้น มีเรื่อง “วิชา 3”³ ซึ่งกล่าวถึงสภาวะของสมาธิเป็นลำดับขั้นตอน หรือการนำ “อภิญญา

³ วิชา 3 และ อภิญญา 6

1. อิทธิวิธี ความรู้เหนือธรรมชาติที่สามารถแปลงกายได้ตามใจชอบ เหาะเหินเดินอากาศได้ตามใจนึก
 2. ทิพโสต ความรู้ในการได้ยินเสียงจากที่ไกล
 3. เจโตปริยญาณ ความรู้ในการอ่านจิตใจ/ความนึกคิดของผู้อื่น
 4. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ในการทราบถึงอดีตชาติของตนเองและผู้อื่น
 5. ทิพจักขุ ความรู้ในการในการมองเห็นอนาคตของตนเองและผู้อื่น
 6. อาสวักขยญาณ ความรู้ในการขจัดกิเลสและเข้าถึงภูมิที่ปราศจากความลุ่มหลง
- ข้อ 4-6 คือ วิชา 3 ส่วน ข้อ 1-6 คือ อภิญญา 6

ผู้แปล: วิชา 3 ตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ให้รายละเอียดไว้ดังนี้

1. ปุพเพนิวาสานุสติญาณ ญาณเป็นเหตุระลึกขึ้นซึ่งที่อาศัยอยู่ในก่อนได้, ระลึกชาติได้
2. จุตูปปาตญาณ ญาณกำหนดรู้จุติและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม, เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย เรียกอีกอย่างว่า ทิพจักขุญาณ
3. อาสวักขยญาณ (ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย, ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ, ความตรัสรู้

ส่วน อภิญญา 6 ตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ให้รายละเอียดไว้ดังนี้

1. อิทธิวิธี หรือ อิทธิวิธี ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้
2. ทิพโสต ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์
3. เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้
4. ปุพเพนิวาสานุสติ ญาณที่ทำให้ระลึกถึงชาติได้
5. ทิพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์
6. อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป

ดูใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543, หน้า 119, 235.

6” ซึ่งพัฒนาขึ้นจากสิ่งดังกล่าวนั้นมาประยุกต์ใช้

นิทานเรื่อง “มารวิชัย เท่ากับ การตรัสรู้” ซึ่งปะติดปะต่อเข้ากับนิทาน เรื่องการสัปรยุทธ์กับพญามารด้วย “อภิญญา 6” ที่เป็นการพิจารณาภายในของ การตรัสรู้นี้ ถูกเล่าสืบทอดมาแยกจากในคัมภีร์ “อาคม-นิกาย” ต่อไปนี้เป็นเนื้อ เรื่องของนิทานโดยสังเขป

พญามารซึ่งรู้ว่าพระโพธิสัตว์ประทับนั่งใต้โพธิพฤกษ์ ไม่อาจยุ่งยง พระโพธิสัตว์ให้ทรงเปล็ดเปล็นในราชสมบัติและไม่มุ่งสู่วิถีแห่งการหลุดพ้นได้สำเร็จ ณ ที่นั้น เพื่อที่จะทำให้(พระโพธิสัตว์)หวาดกลัวจึงได้เตรียมทัพเข้าโจมตีด้วย รูปลักษณะต่างๆ เช่น หมาป่า เสือดาว เสือโคร่ง สิงโต ทว่า พระโพธิสัตว์แปลงกาย ด้วย “อิทธิวิธิ” เป็นเสือดาวต่อตีหมาป่า เสือโคร่งต่อตีเสือดาว และสิงโตต่อตี เสือโคร่ง เข้ารุกไล่เหล่ามาร

ต่อจากนั้น พระโพธิสัตว์ทรงทราบด้วย “บุพเพนิวาสานุสติญาณ” ถึงการที่พญามารได้กลายเป็นเพียงแค่วาฬแห่งกามาพจรด้วยกุศลซึ่งได้ประกอบ เพียงแค่ครั้งเดียวเท่านั้นในอดีตชาติ เมื่อเป็นเช่นนั้น พญามารกล่าวได้ว่า “เจ้านั้น เป็นพยานบุญของข้า แต่พยานบุญของเจ้าไม่มี” ณ ที่นั้น พอพระโพธิสัตว์ทรงใช้ พระหัตถ์ขวาสัมผัสธรณีย่างแผ่วเบา ธรณีกีไหว 6 ประการ พระแม่ธรณีได้ปรากฏ ภายขึ้นมาเป็นพยานบุญของพระโพธิสัตว์

พญามารรู้สึกอับอายและได้หลบหนีไป ทว่าด้วย “ทิพพโสต” พระโพธิสัตว์ ทรงได้ยินการบริภาษของพญามารซึ่งหนีไปไกล และทรงยืนยันร่างนั้นให้แก่พระทัย อีกครั้งด้วย “ทิพพจักขุ” ต่อจากนั้น ทรงใช้ “เจโตปริยญาณ” จึงทรงทราบว่าใน สวรรค์ เหล่าเทพดา กำลังยินดีปรีดา ในขณะที่เหล่ามารชั่วช้ากำลังอิจฉาริษยาอยู่

จากนั้น ในท้ายที่สุด (พระโพธิสัตว์)ทรงพิจารณาว่าเพราะเหตุใดเหล่ามาร ชั่วช้าจึงกระทำความผิด ทรงกำหนดหาที่ตั้งของกิเลสซึ่งติดแน่นในความอยากได้ และ

ทรงได้รับ “อัสวกขยญาณ” จนบรรลุการตรัสรู้

(คัมภีร์อิทธิธรรมโกศภาษยะ เล่ม 103)⁴

ด้วยเหตุนี้ ตำนานเรื่อง “มารวิชัย” มิใช่จู่ๆ ก็ปรากฏขึ้นในฐานะลำดับเหตุการณ์ก่อนการตรัสรู้ เราเข้าใจได้ว่าเดิมทีแล้วเรื่องนี้มีอยู่ในเรื่อง “มารวิชัย เท้ากับ การตรัสรู้” ซึ่งเล่าเรื่องสมานันเอง ซึ่งนำไปสู่การตรัสรู้ภายใต้โพธิพฤกษ์ ในลักษณะที่เป็นนิทาน นั่นก็คือสิ่งที่เป็นแกนซึ่งนิทานเรื่อง “มารวิชัย” ก่อเกิดขึ้นนั้น อันที่จริงแล้วก็คือเรื่อง “อภิญญา 6” ซึ่งเป็นการพิจารณาภายในของการตรัสรู้นั่นเอง

แล้วนิทานเรื่องนี้แยกออกจากเรื่องการตรัสรู้ กลายเป็นหัวข้อต่างหากที่ชื่อว่า “มารวิชัย” อยู่ในตำแหน่งก่อนเข้าเรื่องตรัสรู้ได้อย่างไรกัน ในกรณีนี้นิทานสักเรื่องพัฒนาไปภายในคัมภีร์ เรื่องนั้นจะถูกเขียนทับ สับเปลี่ยนแทนที่เรื่องดั้งเดิมตราบดีที่เรายังไม่รู้สีกว่าเรื่องนั้นเป็นเรื่องอื่นต่างหากโดยสิ้นเชิง จะไม่มีการเขียนและเล่าเรื่องนั้นเทียบเคียงกับเรื่องเล่าเดิม แต่หากปรากฏงานศิลปะที่แสดงพุทธประวัติ เช่น ภาพประติมากรรมปูนต้ำ ภาพจิตรกรรมฝาผนังเข้าแบ่งเรื่อง เรื่องราวจะกลายเป็นเรื่องต่างหากไป ตำนานจึงก่อร่างเป็นอีกเรื่องและถูกแก้ไข

จุดที่งานศิลปะแสดงพุทธประวัติแตกต่างโดยเบื้องต้นกับการแสดงออกทางภาษาที่อยู่ในคัมภีร์เป็นหลักนั้น ก็คือการตรึงเรื่องเล่า ณ ช่วงเวลาหนึ่งลงไป ในภาพภาพเดียวเพื่อถ่ายทอดเรื่องราว จึงเป็นการหยุดเวลา และเมื่อจะตีความก็จะก่อให้เกิดเรื่องเล่าหลากหลายซึ่งแตกต่างกับ(เรื่องเล่าใน)แกนเวลาเดิม ตามคัมภีร์ การที่พญามารส่งจิตมาปรากฏในสถานการณ์ที่แตกต่างกันด้วย ก็เป็นเพราะเหตุผลดังกล่าวนั่นเอง เรื่อง “มารวิชัย เท้ากับ การตรัสรู้” ซึ่งเล่าโดยผู้คนที่อาจจะเรียกว่า **ธรรมภาณกะ**⁵ อันแตกต่างจากเรื่องดั้งเดิมใน “อาคม-นิกาย” เมื่อถูกแสดงออกใน

⁴ 阿毘達磨大毘婆沙論 卷一〇三 (Abitatsumadaibibasharon kan 103)

⁵ ผู้แปล: นักเทศน์ ผู้แสดงธรรม

งานศิลปะ เช่น ภาพประติมากรรมปูนต้ำ หรือ ภาพจิตรกรรมฝาผนังก็ถูกหยุดเวลาไว้นั่นเอง ดังนั้นแล้ว พอถึงวันหนึ่ง ในการท่ามกลางการตีความ เรื่องนี้จึงถูกเข้าใจในฐานะ “มารวิชัย” อันเป็นลำดับเหตุการณ์ก่อนหน้าและถูกนำเข้าไปในวรรณคดีพุทธศาสนาในฐานะนิทานซึ่งมีตำแหน่งอยู่ก่อนหน้าของการตรัสรู้นั่นเอง

การที่งานศิลปะพุทธประวัติถูกอธิบายจากนิทานที่เล่าขานมาในวรรณคดีพุทธประวัตินั้น เราไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง ในทางตรงกันข้าม การมองวรรณคดีพุทธประวัติจากมุมมองของงานศิลปะพุทธประวัตินั้นดูเหมือนจะมีไม่มากนัก ทว่าวรรณคดีพุทธประวัติและงานศิลปะพุทธประวัติต่างก็มีความสัมพันธ์ต่อกัน เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลงานใหม่ให้กันและกันนั่นเอง นิทานเรื่องมารวิชัยเป็นเรื่องเล่าซึ่งสะท้อนเรื่องนี้โดยแท้จริง

(โปรดติดตามบทที่ 5 ส่วนที่เหลือและบทที่ 6 ในฉบับต่อไป)